

G. Shrnutí

Uživatelská práva v informační společnosti

Disertační práce Uživatelská práva v informační společnosti se zaměřuje na výjimky a omezení autorských práv (dále jen omezení autorských práv) jako na oblast, která se kromě licencovaného užití dotýká uživatelů autorských děl nejpříměji. Uživatelé jsou v pojetí práce v souladu se zahraniční i českou odbornou literaturou chápány v širším smyslu slova jako i konzumenti autorských děl, spotřebitelé či uživatelé digitálního obsahu na internetu. V rámci omezení autorských práv mohou uživatelé užít autorská díla na mimosmluvním základu, bez souhlasu autora a to buď bezúplatně či v podobě úplatných zákonných licencí. Omezení autorských práv zahrnují kromě užití pro osobní potřebu velmi široký okruh užití od citací po tzv. zpravodajské a úřední licence. Koncept uživatelských práv (i přes - z určitého úhlu viděno - jeho faktickou existenci) není dosud v odborné literatuře plně a konzistentně vymezen, přesto se k němu kloní mimořádný akademický zájem pro jeho koncepční a strategický význam. Koncept uživatelských práv představuje spíše než rámec pro skutečná subjektivní práva uživatelů platformu pro nejrůznější snahy o znovunalezení kýžené rovnováhy v autorském právu po období, které bylo zaměřené na expanzi autorského práva a to částečně na úkor postavení uživatele v systému autorského práva.

Předmětná disertační práce je rozdělena na pět hlavních částí. První úvodní část se zaměřuje na obecné představení tématu a některých významných trendů autorského práva současnosti. Tato část sdílí obavy řady akademiků o postavení uživatele v systému autorského práva zejména v návaznosti na fragmentaci úpravy omezení autorských práv a celkové oslabení jejich role. Toto narušení systému rovnováhy autorského práva je vysvětlováno proběhlou expanzí autorského práva, která je rozdělena do teoretických kategorií primární a sekundární expanze a jednotlivých proudů těchto kategorií. Tento fakt spolu s nedostatečnou flexibilitou uplatňování omezení autorských práv v souvislosti se

striktnější interpretaci třístupňového testu a jejich taxativním vymezením v IS ohrožuje následně i legitimitu autorského práva jako takového. Právě devalvace postavení omezení autorských práv vedle bezprecedentního masivního porušování autorských práv na internetu je považována za největší hrozbu autorskému právu současnosti a podtrhuje důležitost zvoleného tématu práce. Závěrem úvodu je uveden přehled odborné literatury, která se tématu uživatelských práv z různých úhlů pohledu dosud věnovala.

Druhá část práce je zaměřena na obecnější aspekty a na vysvětlení některých souvislostí s daným tématem disertační práce. Jsou uvedeny některé hlavní přeměny autorského práva na přelomu tisíciletí související s komunitarizací této oblasti, vlivem mezinárodní normotvorby, rozvojem informačních technologií i větším zapojením veřejnosti do diskuze o autorském právu. Je rozebráno pomalé etablování výslovného zakotvení principu rovnováhy zájmů v autorském právu do právních předpisů. Praktické dosahování rovnováhy zájmů v autorském právu je podrobněji prezentováno na vnitřních i vnějších limitech autorského práva. U vnitřních limitů autorského práva jsou blíže spolu s příklady uvedena omezení vyplývající z předmětu ochrany, splnění formalit v copyrightovém systému autorského práva, omezená doba ochrany či omezený rozsah výlučných práv. U vnějších limitů autorského práva je uváděn vztah k jiným právním oborům, kdy zejména ochrana lidských práv a základních svobod, právo hospodářské soutěže a spotřebitelské právo představují a ve zvýšené míře budou představovat významné hranice v uplatňování autorského práva. I z tohoto důvodu je pak věnována zvláštní podkapitola rozboru vztahu ochrany lidských práv a základních svobod k autorským právům a obecně právům duševního vlastnictví v mezinárodních smlouvách, komunitárním právu i ústavních systémech jednotlivých států. Je jednak konstatováno nejednoznačné lidskoprávní zakotvení práv duševního vlastnictví v jednotlivých předpisech a zároveň lidskoprávní kořeny řady omezení autorských práv, což může přinášet do budoucna interpretační střety. Je provedena klasifikace uživatelů od základních kategorií institučních a koncových uživatelů po jednotlivé podkategorie. Nehomogenní chápání uživatelů v autorském právu je dále deklarováno na nejednoznačném pojetí oprávněného užití, oprávněného uživatele i oprávněného nabyvatele v jednotlivých předpisech komunitárního

práva jako na vzájemně se překrývajících konceptech. Současná angažovanost veřejnosti v diskuzi o budoucnosti autorských práv je vysvětlena díky podrobnému exkurzu do aktivit zainteresovaných neziskových organizací v poslední dekádě zejména na celoevropské úrovni a je tak prezentován vhléd do historie hnutí za uživatelská práva. Jedna z podkapitol je věnována evoluci, samotnému pojmu a rozvoji informační společnosti jako rámci současného vývoje autorského práva. Jako symbol změny chování značné části uživatelů internetu je uváděn přechod k tzv. Webu 2,0 a z toho vyplývající růst vlivu tzv. obsahu vytvářeného uživateli. Tyto trendy a jejich dynamičnost klade velký tlak na právní regulaci a přímo se dotýká i aplikovatelnosti řady tradičních omezení autorských práv v proměňujícím se digitálním prostředí. Následující podkapitola se zabývá teoretickým definičním rámcem omezení autorských práv, používanému názvosloví a vnitřnímu dělení omezení autorských práv. Zmíněny jsou i rozdíly v pojetí omezení autorských práv mezi kontinentálním a copyrightovým systémem, jakož i omezení osobnostních práv. V závěru obecné části je uveden historický exkurz do evoluce omezení autorských práv, kdy je probrán vznik moderního autorského práva v Anglii, uvedeno zakotvení omezení autorských práv v raných autorskoprávních úpravách Anglie, USA, Francie, Německa a Rakousko-Uherska, jakož i úprava této oblasti v prvních bilaterálních a multilaterálních mezinárodních smlouvách i komunitárních předpisech. Důraz je v tomto exkurzu kladen na přehled úpravy omezení autorských práv v historickém kontextu předpisů platných na území ČR od císařského patentu v roce 1846 po předchozí autorský zákon č. 35/1965 Sb. Obecnou část taktéž uzavírá podkapitola zaměřená na ekonomické aspekty omezení autorských práv, kde jsou uvedeny poslední studie o pozitivním vlivu této oblasti na hospodářství EU i USA.

Třetí část práce představuje hlavní nosnou a zároveň nejobsáhlejší část disertace. Tato část se zabývá velmi důkladným rozebráním relevantních ustanovení mezinárodního a komunitárního práva regulujících omezení autorských práv za účelem jejich komparativní aplikace na jim odpovídající ustanovení současného českého autorského zákona č. 121/2000 Sb. Veškerá ustanovení mezinárodních smluv i komunitárního práva jsou rozvedena dle jednotlivých normativních požadavků a na základě dostupné literatury a

judikatury (včetně obsáhlého užití rozhodnutí Soudního dvora Evropské unie) je uváděn jejich význam zejména s ohledem na praktickou aplikaci. Důraz je kladen na předpisy komunitárního práva, které tvořily přímé vzory pro relevantní ustanovení českého autorského zákona. Samotná ustanovení českého autorského zákona jsou zkoumána co do úspěšnosti transpozice evropských a mezinárodních norem, kdy část jednotlivých ustanovení paragrafů představuje nesprávnou implementaci a disertační práce navrhuje úpravu konkrétních míst de lege ferenda. Některá ustanovení českého autorského zákona, která nebyla převzata z komunitárního práva, jsou rozebrána se stejným důrazem po jednotlivých normativních požadavcích. Třetí část disertační práce je uvozena podkapitolou zabývající se tříступňovým testem jako hlavním interpretačním nástrojem současnosti pro rozsah jednotlivých omezení autorských práv. Tříступňový test je rozebrán nejen dle jednotlivých mezinárodních smluv a výskytu v komunitárním právu, ale je i upozorňováno na úskalí jeho textu po jeho poslední implementaci v českém autorském zákoně. Kriticky je debatováno jeho nestejnorodé uvedení napříč jednotlivými normami. Podrobně je uveden význam jednotlivých kroků zejména v souvislosti s výkladem přijatým v rozhodnutí panelu WTO. Samotný případ WT/DS160/R je rozpracován ohledně skutkového základu. Jsou uvedena i alternativní pojetí tříступňového testu spojená mimo jiné se snahami akademické obce o jeho vyváženou interpretaci. V rámci omezení autorských práv v mezinárodních smlouvách je největší pozornost kladena na úpravu v Bernské úmluvě, která tvoří základ pro ostatní mezinárodní smlouvy. Kriticky je nahlíženo na roztroušenou úpravu omezení autorských práv, která vznikala spíše živelně jako určitá protiváha u nově schvalovaných výlučných práv při jednotlivých revizích Bernské úmluvy. Vzhledem ke komparativnímu zaměření práce na evropskou, potažmo českou právní úpravu, je pojednáno méně podrobně o úpravě omezení autorských práv pro rozvojové země dle přílohy Revidované Bernské úmluvy. Dále je uvedena úprava omezení autorských práv v relevantních mezinárodních smlouvách, jako jsou Všeobecná úmluva o autorském právu, dohoda TRIPS, WCT, a rozebrány jsou i omezení práv souvisejících s právem autorským v Římské úmluvě, Ženevské i Bruselské úmluvě a WPPT. Komunitární úprava omezení autorských práv je obsažena ve čtyřech směrnících (směrnici o

právní ochraně počítačových programů, směrnici o právu na pronájem a půjčování, směrnici o právní ochraně databází, směrnici o informační společnosti). Analýza uvedená v této práci se zabývá i mezerami vzniklými touto roztroušenou úpravou, kdy se interpretační problémy z toho vzniklé mohou negativně projevit zejména u komplexního multimediálního digitálního obsahu a multifunkčních produktů, které jsou tak typické pro současný trh. Stěžejní směrnice o informační společnosti je kriticky vnímána pro svou nekonceptnost. Na jedné straně je v této směrnici zakotvena taxativnost úpravy omezení autorských práv a jednostranná flexibilita postavená na třístupňovém testu, které přináší následně strnulou interpretaci národních ustanovení. Zároveň však na druhé straně směrnice ponechává většinu svých ustanovení jako dobrovolných pro transpozici a státy získaly možnost volně regulovat omezení autorských práv pro analogové využití. Toto spolu s nejednoznačně upravenou kogentností čl. 5 i vztahem omezení autorských práv k technickým prostředkům ochrany práv hovoří o nedokonalé harmonizaci.

Čtvrtá část je věnována dalšímu vývoji omezení autorských práv v budoucnu. Úvod této části je věnován zejména jednotlivým aktivitám na mezinárodní úrovni a to jak v oblasti návrhů závazných mnohostranných smluv, tak v případě vývoje prostřednictvím soft law mechanismů, které mnozí považují za možnou variantu budoucího postupu, pokud by mezinárodní normotvorba byla podobně zablokována, jako tomu bylo v posledních letech. Jako příklad možného postupu je uváděna obdoba tuniského modelového zákona pro rozvojové státy či akademické návrhy světového autorskoprávního kodexu. Podrobně a kriticky jsou rozebrány návrhy diskutované ve WIPO na mezinárodní úpravu omezení autorských práv ve prospěch osob se zrakovým postižením či knihoven a archivů. Přestože tyto návrhy obsahují řadu podnětných přístupů a bylo by v zásadě vhodné, aby podobná modernizace pravidel byla na mezinárodní úrovni přijata, tak dosud diskutované texty obsahují řadu slabín a nepředstavují plně vyvážené normy. Na druhou stranu však další změny, které pravděpodobně přinesou dohoda ACTA či návrh mezinárodní smlouvy o ochraně uměleckých výkonů v audiovizí, nejsou přelomového charakteru a nepřinášejí očekávaný nový impuls pro komplexnější a modernější regulaci omezení autorských práv v 21. století.

Následující podkapitola je věnována dalšímu vývoji omezení autorských práv na komunitární úrovni - návrh směrnice o některých povolených způsobech užití osířelých děl, jakož i snaha akademické obce o evropský kodex autorského práva jsou podrobněji analyzovány. Připravovaná novela českého autorského zákona by se podle dosavadních informací neměla hluboce dotknout úpravy omezení autorských práv, proto jsou v další podkapitole diskutovány jen ty změny, které jsou dosud známé, avšak ty by nemusely v určitých aspektech odpovídat plně komunitárnímu právu. Tuto část uzavírá exkurz do konceptu fair use, jelikož ten či jeho prvky jsou často uváděny jako možná budoucí alternativa k stávajícímu modelu uzavřených seznamů omezení autorských práv v Evropě. Právě flexibilita konceptu fair use je v teoretické rovině velmi zajímavá, avšak většina referencí směřuje pouze k jeho provedení v USA, přitom existuje jeho modernější varianta v izraelském autorském právu, a proto tato disertační práce z komparativních důvodů uvádí obě varianty.

Pátá závěrečná část se zaměřila na teoretičtější pohledy na další směřování omezení autorských práv v systému autorského práva. V tomto ohledu taktéž zahrnuje i případné prohloubení omezení autorských práv do uživatelských práv. Na základě předchozích částí, zejména vzhledem k části o budoucím vývoji omezení autorských práv na mezinárodní i komunitární úrovni, disertační práce uzavírá, že následující dekáda bude ve znamení expanze omezení autorských práv. Primární expanze omezení autorských práv se bude zaměřovat na rozvoj nových specifických omezení autorských práv, případně na rozšiřování aplikace stávajících omezení autorských práv na další užití relevantní pro digitální prostředí. Sekundární expanze omezení autorských práv bude probíhat díky jiným právním oborům, zejména v souvislosti se spotřebitelským právem. Tuto horizontální expanzi doplní i vertikální expanze omezení autorských práv ve čtyřech rovinách - kogentní úprava omezení autorských práv, zachování jejich rozsahu i přes technické prostředky ochrany práv, prosazování analogie a rozšiřujícího výkladu a vyšší vymahatelnost omezení autorských práv. Vertikální expanze omezení autorských práv a debata o jejich vymahatelnosti se dá spojit s diskuzí o uživatelských právech. Samotná expanze omezení autorských práv může směřovat (a je tak jednotlivými směry v literatuře již dnes zastoupena)

k třem scénářům – minimalistickému, maximalistickému a praktickému přístupu. Minimalistický přístup rozdělí omezení autorských práv na dvě kategorie, kdy jedna z nich související kupříkladu s odrazem určitých lidských práv a základních svobod získá preferovanější postavení, které bude mít i přednost před např. smluvními ujednáními. Maximalistický přístup je založen na představě vytvoření protipólu výlučných práv v podobě systému subjektivních práv uživatelů. Praktický přístup, ke kterému se kloní i tato disertační práce, je založen na evolučnějším vývoji vztahu autorů a uživatelů vytvořením potřebné flexibility v interpretaci omezení autorských práv, dovození použití analogie a jejich extenzivního výkladu. Další podkapitola se vztahuje ke třem návrhům na úpravu de lege ferenda. Návrhy jsou prezentovány na příkladu českého autorského zákona, ale mají svou aplikovatelnost všeobecně, kdy zejména úprava na komunitární úrovni by byla vhodnější kvůli jednotné regulaci vnitřního trhu. Prvním návrhem je zajištění určité vyváženější interpretace třístupňového testu bez zásahu do jeho samotného textu přijetím úvodního ustanovení o účelu zákona zaručující rovnováhu zájmů autorů a uživatelů v autorském právu. Tato určitá preambule byla převzata v upravené verzi z předchozího autorského zákona č. 35/1965 Sb. Druhým návrhem je stanovení možnosti analogie a rozšiřujícího výkladu stávajících omezení autorských práv za předpokladu vyhovění požadavku dobrých mravů/poctivých zvyklostí a třístupňového testu. Třetí návrh pak stanovuje tzv. reverzní vylučující uživatelská práva (tj. bránící ostatním k zásahu do těchto uživatelských práv), avšak pouze ve prospěch oprávněných uživatelů a to jen pro případné další úkony potřebné k naplnění účelu běžného užití díla (znovu za předpokladu splnění požadavku dobrých mravů/poctivých zvyklostí a třístupňového testu). Jednalo by se o určitou omezenou obdobu digitálního vyčerpání práv pro spotřebitele, tj. poskytnutí právní jistoty oprávněným uživatelům, a tudíž o motivační podnět pro přechod k užití děl legálním způsobem pro jednotlivé uživatele digitálního obsahu. V další podkapitole jsou podrobněji projednány úskalí a podmínky úpravy uživatelských práv jako skutečných subjektivních práv. Dále je uváděno, že část problémů vyplývajících z limitovanější role omezení autorských práv vyřeší pravděpodobně technický vývoj spojený s nástupem cloud computingu. Závěrem je zmíněn problém

s dosavadní odbornou literaturou, která nedostatečně řešila u jednotlivých scénářů dalšího vývoje i případné uživatelské povinnosti jako určitou kompenzaci za etablování uživatelských práv. Bez dodatečných výzkumů tohoto aspektu (včetně stanovení kupříkladu vyšších uživatelských povinností pro instituční uživatele, než pro koncové individuální uživatele) nebude alternativa v podobě uživatelských práv relevantní. Chybějící element jasně definovaných uživatelských práv a povinností je viděn jako klíčová zbývající část pro dokončení mozaiky moderního autorského práva pro 21. století. Autorské právo je nyní na křižovatce, jelikož nikdy nečelilo tak hluboké krizi legitimacy ze strany široké veřejnosti. Disertační práce apeluje na zrychlení reflexe o budoucím vývoji omezení autorských práv. Takový postup je dosud možný bez střetnutí se všemi nakumulovanými negativními konsekvencemi proběhlé expanze autorského práva. Koneckonců Noe také začal stavět archu, když ještě nepršelo.